

על כוונות תמוהות ב'מים אחרונים' ובמצוות אחרות

א. ברמב"ם הלכות ע"ז ג, ו כתב: 'העובד עבודה זרה וגו' מיראתו לה שמא תריע לו, כמו שהן מדמים עובדיה שהיא מטיבה ומריעה, אם קיבלה עליו באלוה חייב סקילה, ואם עבדה דרך עבודתה או באחת מארבע עבודות מאהבה או מיראה פטור. עכ"ל. ומובא שם בכסף משנה בשם הריב"ש ז"ל: 'כבר הסכימו האחרונים שאין פירוש הרמב"ם במאהבה ומיראה נכון, שאם עובדה באלוה מפני שחושב שיש בה כח להרע או להטיב אע"פ שאינו מקבלה כאלוה חייב וכו', עיי"ש. נמצא שהעובד לכוכב כדי שלא יריע לו חייב אע"פ שלא קיבלו באלוה, ונכלל בזה אם כוונתו לשם כיבוד בעלמא אע"פ שאינו רוצה להיות עבד לו - מ"מ הוא בכלל עבודה, כמ"ש בתבואת שור סימן ד אות כג. וכן משמע מהרמב"ם הנ"ל בסופו, שכל דברי כבוד בכלל לא תעבדם, אלא שחייב רק אם דרך רוב עובדיו בכך, עיי"ש.

ב. ויש מדרגה למטה מזה, דהיינו דלא נתכוון לשם עבודה - אלא שעושה מעשה לשם דבר מחמת סיבה אחרת שסובר שהוא מסוגל לה, כגון שוחט לשם שר של ים כמ"ש ביו"ד סימן ד, ומפרש שם בשמלה חדשה סעיף יב שרוצה להכריח שר של ים שיביא רפואתו, או כמו בסי' קעט סעיף יט 'המקטר לשד לחברו ולכופו לעשות כרצונו, או שעושה להכעיס ע"י שחיטה לשמו'. וגם במדריגה זו רבו השיטות שחייב, ועי' בפנים יפות פרשת אחרי מות על הפסוק 'ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים' שבשוחט למזלות אפילו מתכוון שלא לעובדם אזהרתו מהכא, דהוא כזובח להכעיס דנפקא לן בסנהדרין סא, א דאיסורו מפסוק זה, עיי"ש'.

ובספר 'כנסיה לשם שמים' לרבי מנשה סתהון (ירושלים תרל"ד) דף מד, א, ובחלקת יואב ב'קבא דקושייתא' קושיא מט בהגה, העירו דבירה דעה בסימן ד מובא בשם הר"ן בשוחט לשם שר של ים שאין איסור הנאתו מן התורה רק מדרבנן, ולאורה משמע דאינו חייב מיתה. ואמרו דלא קשיא, דאין ללמוד דין

1 ומכיון שאיסורא איכא לכו"ע, ואין נפ"מ לדינא אם חייב מלקות או סקילה, לא נאריך בזה, ונביא כאן רק מראי מקומות הסוברים שחייב: בעובד להכעיס עיין ריטב"א ע"ז נא, א בשם רמ"ה וכן סובר הריטב"א, ובמאירי סנהדרין ס, א, ובחתם סופר שבת עב, ב, וכ"ה באריכות במנחת חינוך ומהר"ם שיק מצוה כו, ועוד הרבה ראשונים שהובאו בספר כנסיה לשם שמים לר"מ סתהון (ירושלים תרל"ד) דף כה, ב. ובשוחט או מקטר לכופו שיביא רפואתו או לחברו - עיין בסי' קעט סעיף יט שיטת המחבר בשם מהרי"ו, וש"ך ס"ק כב, וגר"א דפו"ר, ומאירי חולין לט, ב ובע"ז מב, ב בסופו.

חיוב מיתה של העובד מאיסורי הנאה של תקרובות. ובמנ"ח סוף מצוה כח אמר ש"ש לעורר הרבה בסימן ד, ויבאר במקום אחר בעזה"י. עכ"ל. ולא זכינו לאורו. ועי' מהר"מ שיק מצוה כט שג"כ מתרץ כנ"ל.

שוב מצאתי בעזה"י בלבוש סימן קמה סי' ב שתקרובת דינו כנעבד עצמו, דכיון שהוא עצמו אינו נחשב עבודה זרה, שהתורה התירתו בהנאה, גם תקרובתו אינו נקרא תקרובת ע"ז.

ג. ויש להביא עוד ראייה שאסור בעושה דבר לשמו אע"פ שאינו מתכוון להיכנע תחתיו או לקבלו עליו, מדברי הרמב"ן ורבינו בחיי פרשת אחרי בשעיר לעזאזל, שאומרים שתרגם אונקלוס גורל אחד לה' - לשמא דה' ולעזאזל, כי האחד לשם ה' ולא לו, והשני לעזאזל ולא לשמו, ורבינו בחיי אומר שאנו חייבין לכוון בעבודתנו לה' לבדו שהוא היחיד והקדמון, ואם אולי יקבל בו שאר הנמצאים על ידי עבודתנו צד קיבול אין אנו חוששים לזה כלל, כי כך נצטוינו שתהיה כוונתנו תקועה בשם המיוחד יתעלה לבדו. ובסוף העניין מדמה הדבר למלאך של מנוח שנהנה כשעלה בלהב המזבח, ולא הייתה כוונת מנוח למלאך ח"ו אלא לשם המיוחד. וכן המנות בקרבנות שזיכתה התורה לאהרן ובניו ואע"פ שהן נהנים מזה אין בדבר צד עבודה לכהנים מקריבי הקרבנות, אלא לעשות רצון אבינו שבשמים שציונו בכך, ועם כל זה אע"פ שאין הכהן מכוון שמצות ה' הוא ליתנו לשמו - מ"מ מצוה התורה לעשות הרבה היכרים להראות שאין הכהן נותן רק הכל בא מהשי"ת, דהיינו שהכהן מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד כי שניהם מתנה לה', ולא היה מקדיש אותם בפה אלא על פי גורל, ואם הגורל היה של עזאזל בימין ושל שם בשמאל לא היה להם לשנותו להראות שהוא בעצמו הנותן ומוחל על כבודו, וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה' לומר שהוא שלו. ואם מכיון לשם עזאזל הוא בכלל זובח לאלהים יחרם, אע"פ שכל כוונתו כמשליך פרוסה לכלב כדי שלא ינשכנו, עיי"ש באריכות. ולכאורה אע"פ שעושה אחת מארבע עבודות בדרך בזיון ג"כ חייב להרבה ראשונים, עי' בריטב"א ע"ז נא, א בספת לה צואה אע"פ שאין עבודתה בצואה חייב, כן הביא בשם הרבה ראשונים, ובב"י ס' קכד הביא בשם רבינו ירוחם נתיב יז חלק נב: "גוי שנגע ביין ע"י רגליו אינו אוסר, אבל אם כוון לנסך אוסר בהנאה".

ד. ואפילו אם עושה כן לדבר שעדיין לא עבדו אדם מעולם, אם הוא מין רוחני נקרא מין הנעבד, ונכלל בכלל אלהים אחרים. ואין חילוק אם נעבד מקודם או לא, כמו שרואין מכל הדוגמאות הנ"ל, כגון לשון הרמב"ם 'העובד עבודה זרה' דאין

2 ומה שהובא בפרש"י על הפסוק 'לרצונכם תזבחהו' לאוכלו בזמן המותר - לאו דווקא, דהרי רק לשם שישה דברים צריך לכוון כמו שפירשו שם המפרשים, עיי"ש

חילוק לאיזו דמות או לאיזה כוכב, וכן 'ולא יזבחו את זבחיהם לשעירים' דכל שד הוא בכלל האיסור, ולכן במקטר לשד חייב בכל שד אע"פ שלא נעבד מעולם. וכן משמע מהרמב"ן ורבינו בחיי הנ"ל דהס"מ הוא בכלל האיסור. ורק באדם מצינו היתר השתחוויה, כמ"ש בגמ' סנהדרין סא, ב' לא תשתחוה להם, אבל אתה משתחוה לאדם כמותך³. ועיין בכנסיה לש"ש דף מ"א שכתב מעין זה, ובראשונים ג"כ מצינו טעמים שהותר יהושע להשתחוות למלאך, עיין בר"ן דרוש ד ובריקאנטי שמות כ, ג ובספר העיקרים פרק כח מאמר ב וברבינו בחיי הנ"ל בתירוץ על מנוח, ולא תרצו משום שמותר אם אין מלאך זה נעבד ע"י אנשים אחרים, משמע דכל מלאך הוא מין הנעבד, ולא גרע משד דאסור לשחוט לשמו אע"פ שאינו מכוון לעבודה. ובלבוש (יו"ד סי' ד) כתב 'השרים ומלאכים עיקר אלהים אחרים האמור בתורה עליהם נאמר, שנקראים אלהים על שם הממשלה והכח שיש להם בתחתונים, כי אל פירושו כח'. עכ"ל.

ה. ומפני כל הנ"ל צריך ביאור מה שרבים עושים ע"פ הזוה"ק שמות קנד, ב, שמכוונים בשעת שפיכת מים אחרונים 'דאצטריך למיהב לההוא סטרא חולקא דאיצטריך ליה וכו' ואיהו חיובא על בר נש למיהב ליה חולקא דא', וכ"כ בדף קסט, א, ונזכר בריקנטי פרשת עקב שבוזה מחלקים כבוד. וגם צריך ביאור אודות אמירת הנוסח 'ידי אסחי לסטרא חורינא'. ובכף החיים סימן קפא מובא שצריך מאוד להיזהר בכוונת מים אחרונים. וביותר קשה אם מקפיד ליטול בכלי כדי שיתן להם בדרך כבוד, כמ"ש בתולעת יעקב ובקב הישר סו"ס יג בשם של"ה. ואפילו אם עושה מעשיו על דעת החכמים מתקני התקנה שהיו יודעים טעם ההיתר, וכל אחד מכוון בכללות שמעשיו נעשים על דעתם, לא נפתרה הבעיה, כי אם נכון הוא שכשמכוין הדברים כפשוטן עובר על איסור דזורק היינו מנסך כדאיתא בסנהדרין ס, ב - לא הותר לעבוד לאיזה כח ולהתנות בתחילת היום שכל מעשיו וכוונתיו הם רק על דעת הצדיקים, וכשמכוין כוונה באיסור ממילא יבוטל כל 'תנאי' זה, וא"כ מאי שנא כאן?

וביותר תגדל התמיהה שבזמנינו, שאין מלח סדומית מצוי, הובא בפוסקים **שעיקר** טעם נטילת מים אחרונים הוא מצד הטעם המובא בקבלה, עיין מטה משה ועוד פוסקים, וא"כ נמצא ששופך המים רק מטעם זה, ואיך הותר הדבר? ויש להשיב על זה לפי מש"כ בביאור הגר"א בשם ר"מ ח"ג רמ"ו דהוא ג"כ משום התקנה הקודמת, וכן י"ל ע"פ דברי זוה"ק עקב רעג, ב.

3 ולכאורה כל דבר גשמי ג"כ אין איסור אם מכבדו, ולא נקרא שעבדו שלא כדרך עבודתו, משום שאין זו מין חשוב שיהיה נכלל בכלל אלהים אחרים [שפירושו צבא השמים הנקראים אלוהים, רמב"ן], וגם בגמ' חולין מ, א מחלק בין שוחט להר ובין גזא דהר משום דיש מין הנעבד ויש מין שאינו נעבד, וכ"ה ברמב"ם הלכות שחיטה פ"ב ה"ד ובנו"כ.

ו. ויש מתרצים דכל אחד מבין ממעשיו שמפני **המצוה** שמקיים מסוגל ליתן לסט"א חלקו, דאי אפשר שהסט"א ישוחד בקצת מים, ועל כורחך כוונתו כנ"ל, ואם עיקר המעשה הוא מעשה מצוה אין לחשוש לאיסור הנ"ל. ועדיין לא מובן, דהרי אפילו אם נביא אמת בא ומנבא בשם השם שמצוה לשחוט עוף קטן לשם סטרא אחרא אסור לשמוע לו, ודווקא כשאומר שיעשה כן וע"י המעשה בלי כוונתו יפעול שהסט"א ישוחד אז אין איסור ע"ז, כמו שכתב בש"ך בס"י קעט ס"ק כב, וא"כ האיך שייך לומר שכוונת האדם שהוא עושה מצוה יגרום לכך שפקע האיסור?

ז. וכן קשה במה שכתב במטה משה בהלכות הבדלה, והובאו דבריו באליה רבה, דטעם שפיכת יין הבדלה לארץ הוא ע"פ טעם הרמב"ן בשעיר לעזאזל שנותן חלק לעדת קרח, וקשה כנ"ל, למה אין בזה משום איסור ניסוך? ואין לומר דניסוך אסור רק במכוון לזרוק או לשפוך, אבל אם עיקר כוונתו הנחת המים או יין על ידיו או על הארץ אינו אסור, דהא בגמ' ע"ז נ, ב איתא בספת לה צואה חייב, ופירש רש"י שהאכילה צואה, ובתוס' פירש שלכלכה בצואה, ובכסף משנה אומר שהיה על ידי זריקה - דאי לא היכי מדמי ליה לזריקה. וקשה לומר דחייב דווקא אם מקפיד שילכלך ע"י זריקה, ואם מלכלך ע"י זריקה ואינו מקפיד במיוחד שיהא ע"י זריקה פטור, ועיין להלן אות ת.

וכן קשה ממה שהובא בזה"ק ויקרא יט שאחר תשמיש המיטה יזרוק טיפי מים סביב מיטתו, והובא בספר אור צדיקים ממהר"ם פאפירש. ופירשו במפרשים שהוא כמו מים אחרונים, ומקורו מספר אשמדאי שנתן לשלמה, ואין זה תקנת חז"ל. והאיך שייך לומר שמשום סגולת המצוה נעשה ממילא כן ואין זה מעשיו, וקשה כנ"ל.

וכן קשה להבין מ"ש במעבר יבק שפת אמת מאמר ב פרק לה אודות שפיכת המים אחר לויית המת. וז"ל: 'ולכן שופכים אותם המים במקום מדרון החוצה לרוחות הפורחות, כי בזה בעלי החובה יקחו חלקם ויתרחקו מעל האבל'. ובשלמא בשלמה המלך ששלח בניהו שמילא בור יין לשד אשמדאי, שם לא היה עצם המילוי לשמו, רק המטרה היתה שיהא הבור מלא, משא"כ אם מקפיד לחשוב בשעת מעשה לשמו חייב משום ע"ז כמו שכתב בש"ך קעט ס"ק כב. ובזה מובן מה שהתירו הרשב"א ורמב"ן צורה לרפואה השייך לכוכב, מפני שאין צריך לעשותו לשמו, ממילא לא חייב משום דרך עבודתו. ואכמ"ל.

ח. ועוד צריך ביאור מ"ש הלבוש ביו"ד סימן רסה שאחרי ברית המילה נותן בשר ערלה על העפר כדי שיקבל סט"א חלקו, ומפרש בפני דוד להחיד"א בפרשת תזריע אות ט שהוא כמו שכתב בזה"ק פנחס רמח, ב וז"ל, כמה דבראש חודש דאיתדכיא

4 ובברכי יוסף אומר דאין לעשות כן מפני שצריך כלי כדי שלא תשרה רוח רעה על זה.

סיהרא לאתקרבא בבעלה אצטריך למיהב לסטרא אחרא חולקא חדא בההוא זינא דילה⁵, אוף ה"נ אצטריכת לאתתא בשעתא דאתדכיאט לאתקרבא לבעלה למיהב חולקא חדא לס"א וכו' טופרהא בטנופא דלהון, וזעיר מריש דשערא וכו', עיי"ש. ומשמע מדברי החיד"א שגם כשנותן בשר ערלה הוא כמו שוחד לסט"א, וכ"מ בלבוש, וקשה למה אינו אסור מדין תקרובת ע"ז? וביותר תמוה לפי מש"כ בחזון איש יו"ד סי' נו אות יא שכל דבר שכיוצא בזה קרב על המזבח אף זריקה שאינה משתברת בכלל זריקה, וגם **אין חילוק בין זורק למניח**, עיי"ש.

ט. ובמים אחרונים אם אומר הפסוק 'זה חלק אדם רע מאלקים' מובן קצת טעם העניין, ובאמת בספר אור יקר להרמ"ק כרך יא דף לח פרשת ויקהל אומר על שעירי ראש חדש ושער של תפילין וכמה עניינים שצריך האדם שלא יהיו כל קרבנותיו עולות אלא בענין שיהיה להם חלק כפי דיני התורה לא מעצמו שלא יכשל בעבודה זרה. עכ"ל.

ומ"מ צריך ביאור במנהגים ותקנות חז"ל כגון מים אחרונים ושפיכת יין הבדלה ונתינת ערלה בעפר, שאפילו אם נאמר דהלכתא כבתראי המקובלים הקדושים החולקים עם רמב"ן ורבינו בחיי⁶, ואין צריך כל הסימנים להראות שהשי"ת הוא הנותן, או אם נאמר דדווקא בשעיר צריך הסימנים משום שלא יהא נראה כמו שעושה בשעת מעשה בשעיר לה', וממילא כו"ע מודו דבכל העניינים אחרים אין צריך היכר כלל - אבל הלא כתב רבינו בחיי שהמתנה הזאת 'אינה באה אליו ממנו אנחנו אלא ממנו יתברך'. עכ"ל. והיינו משום שבא מממון הקדש, וכמו המשל מבעל הסעודה שנתנם מתחילה להמלך שהביא הרמב"ן. וא"כ האיך שייך לומר במים וערלה שהוא בא מהשי"ת, דהרי אינם שייכים לגבוה. ועוד קשה, דלכאורה יש לומר שתי דרכים בהבנת רמב"ן ורבינו בחיי, הראשונה על דרך שאמר ר"ש מקינן שאחרי כל הכוונות מתפלל כתינוק בן יומו, ומשמע מאוד מרבינו בחיי שבשעיר לעזאזל לא היה מכוון כל הכוונות אע"פ שבכל מצוה מכוין טעמים נסתרים, שהרי כותב **ואם אולי** יקבל בו שאר הנמצאים ע"י עבודתנו צד קיבול אין אנו חוששים לזה כלל כי כך נצטוינו שתהיה כוונתנו תקועה בשם המיוחד יתעלה **לבדו** וכו', וכ"מ מהדוגמא שהביא ממנו ומכהנים. ויש לומר דרך שניה, שמצוה **לכוין** שע"י המצוה שעושה יגיע השפע לסט"א וע"י זה יסולק מישראל, אלא שאסור **לומר** כן, וכשאומר בשעת הגורל 'לעזאזל' ואינו אומר 'לשם עזאזל' מצוה לחשוב שע"י זה ישוחד הסט"א, והרמב"ן אומר האחד לשם ה' ולא לו (דלא שייך

5 עיי"ש בדף רמח בעמוד א ועמוד ב בענין שעיר ר"ח שהוא כמו שעיר לעזאזל.

6 להפוסקים כחכמי הקבלה במקום שהיא כנגד הלכה בנגלה, וה"נ הרי הרמב"ן נחשב לפוסק בנגלה.

ליתן איזה דבר לה'), והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל. עכ"ל. משמע דאין כוונה כלל בשעת אמירה אודות הדברים שיגיע מזה כדרך הראשון, דהרי המדובר שלו מהכוונה, ומובן מאוד ע"פ הש"ך קעט ס"ק כב הנ"ל במקטר לשם שד, דאם אינו סובר שכוונתו מסייע על הדבר אינו נקרא לשם ע"ז אע"פ שזהו המטרה שלו, וכן מובן דברי רבינו בחיי הנ"ל.

ושייך להמחיש דבר זה להבדיל אלף אלפי הבדלות לשיטת האומרים שגוי מותר בשיתוף, לגוי שנותן בהמה לישראל לשוחטו, שאין הישראל נותן כלום לע"ז ומותר⁷, אבל אם חושב בשעת שחיטה ששחיתו יועיל שע"י זה יהיה כאילו משלחו שוחטו לשמו, אסור.

היוצא מזה, שאם חושב האדם שהשי"ת ציוה שהוא יתן מים או יין לסט"א - למה לא נקרא לכו"ע עע"ז ח"ו? ואם חושב שע"י המצוה או המנהג מתקיימת סגולה מיוחדת שמקבל הסט"א חלקו ולא ממנו - צריך ביאור כנ"ל אם זה תלוי במחלוקת⁸. וא"כ תמיהה גדולה שחכמים עשו הרחקות מיוחדות בע"ז, ובדבר זה כמה יראים ושלמים שאין ידוע להם דברי הרמ"ק הנ"ל עושים כל הנ"ל וסומכים על מה שאומרים מפעם לפעם שעושים על דעת הצדיקים, והרי אסור לעבוד לאיזה כח ולהתנות כנ"ל.

ואפילו אם אומר שעושה על דעת חז"ל, מ"מ אם מכוון בדרך אחרת כחוט השערה שהוא אופן אסור הרי זה דומה לאחד שעבד ע"ז מפני ששמע שכך הורו בי"ד, ואמר שסומך עצמו על שמועתו ועושה מעשיו רק מפני שמועתו, שחייב. והתינה שהכוונה על דעת חז"ל פועלת שיצורפו כוונותיהם הטובות, אבל מה שחשב שלא כדת באמצע המצוה הוי כפי המשל הנ"ל.

י. ות"ח אחד הקשה דאם מכוון במזיגת כוס של אליהו כטעם המובא בשם מהר"ם חגיז שמוזגין לכבודו לפי שבא בעת הסדר, וכמו שלומדים הילדים בחיידר, ואם הוא מקפיד למזוג בעצמו היין קשה, דבליל סדר אם אין אליהו מתראה אליו דינו כמלאך כמ"ש בח"ס ח"ו תשובה צת, וא"כ קשה ממה שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו ויליף בגמ' דכל ארבע עבודות הנעשים לה' בכלל האיסור. וכתב שם הרמב"ן כל מלאך נקרא בשם זה, וכן מבואר ברמב"ן בראשית יד, יח, שמות טו, יא, ובעשרת הדברות, וכמ"ש לעיל באות ד, וא"כ למה מותר, ואפילו אם אינו מכוון בהמזיגה, אלא כשכבר נתמלא הכוס וע"י זה מתקבד אליהו הנביא ג"כ, קשה, כיון שאין אחר מעשה זו כלום למה לא הוה כתקורבות, ועדיף ממקדיש

7 אם אין זה לפני פסל מסוים, ששייך מראית עין, לא נאסר, כמו שכתב הרשב"א בשוחט למזרח שזה מחשב וזה עובד לא אמרינו, והובא ביו"ד סו"ס ד.

8 והאיך שייך ענין זה בזריקת מים אחר תשמה"מ, או כששופך המים אחר ליה.

דבר לעבודה זרה דאינו נאסר להדיוט, אבל כאן זה גופא תכלית הכיבוד שמכוון לכבדו ע"י כוס המלא. ועיין בחלקת יואב בקבא קושייתא קושיא מט בהגה שיש חילוק בין הקדש שהדרך לעשות אח"כ עבודה או שזהו בעצמו עבודתו, עיי"ש לגבי ענין אחר, ובנ"ד שמזמין הדבר ע"י מעשה למה לא נקרא תקרובת? וביותר קשה לחזו"א המובא באות ח הנ"ל.

א. ואם מכוון בכסא של אליהו לכבדו בזה ג"כ קשה, דכתב הרמב"ם פ"ג ה"ז דכל עבודה שאינה כדרך עבודתו הוא בכלל איסור ולא תעבדם אלא שאינו לוקה, ולפי מ"ש בתבואת שור דכוונת כיבוד הוה כמו כוונת עבודה קשה כנ"ל. ואלהים דכתיב בקרא באיסור ע"ז פירושו מלאך ולא ע"ז, ועל זה הזהיר הכתוב בעשרת הדברות ולא תעבדם. ואפילו אינו מכוון להוציא עצמו מרשות הקב"ה, כמ"ש הרמב"ן שם ובפסוק זובח לאלהים. וא"כ אליהו נקרא בפסוק מלאך הברית, ובזוה"ק בראשית רט, א איתא שנשאר אליהו מלאך כשאר המלאכים. ואין לומר דכיון שבתחילה היה אליהו אדם דינו כאדם, דא"כ חנוך שנעשה למלאך מט"ט כמ"ש בחולין ס, א בתוד"ה פסוק זה אטו יהיה מותר להשתחוות לכבודו, ואפילו השדים שדומים קצת לאדם אסורים בהשתחויה או בשחיטה כנ"ל אפילו אינו מקבלם עליו, והאיך שייך להתיר על מלאך הגדול, ובסנהדרין לח, ב איתא דאסור⁹.

שוב מצאתי בשו"ת רדב"ז ח"ח תשובה קכ"ו שהביא בשם ר"א ממיץ¹⁰ שפירש דרגש דהיינו ערסא דגדא (נדרים נו, א) שאין לך דבר שאין לו שר למעלה והוא שלוחו של מקום ולכבוד המקום עושין מיטה לכבודו וכו'. וראיה לדברי, הכסא שמתקנין לאליהו לכבודו. וכ"כ שם בשיטה מקובצת שהיה תלמיד הרדב"ז, והרדב"ז מחלק בין הא דגרסינן בפרק חלק (סנהדרין צב, א) א"ר אלעזר כל המשייר פתיתין על שולחנו כאילו עובד ע"ז, ובין הא דדרגש דמותר, דדבר שהיו רגילין לעשות עובדי עבודה זרה שהיו עורכין שולחן עם מאכל וכו' אסרו דמחזי כאילו עובד ע"ז, משא"כ במיטה, ותו דהתם גבי פת מיחזי כתקרובת לעבודה זרה אבל הכא גבי מטה לא מיחזי כתקרובת שאין מקריבין כיוצא בזה. עכ"ל הרדב"ז. ובאמת בחידושי הר"ן סנהדרין כ, א חולק על רש"י שפירש ערסא דגדא למזל הבית, ואומר הר"ן דאין פירושו נכון, דח"ו לא תהא כזאת בישראל, דוודאי אסור מפני דרכי אמורי "ויותר חמור ממנו". עכ"ל. ולהראשונים המתירים צריך ביאור מ"ש כיבוד שלא כדרך עבודה, מדרך עבודה שהרמב"ן מדגיש שנאסר גם בזבח להפיק להם רצון מאתו יתברך, ועכ"פ הרדב"ז כבר הרגיש בזה. אבל במים אחר המצוה צ"ע, דמ"ש זה מהמראי מקומות שהובאו במטפחת ספרים והם הרבה

9 ועיין בר"ן דרוש ד אודות מלאך מט"ט, וצ"ע.

10 לא נמצא לפנינו בספר יראים.

יותר ממאתיים, ובשו"ת ח"ס ח"ו תשובה נט ממליץ עליו דבר גדול דיבר הנביא עיי"ש. ואכמ"ל.

יב. ולכאורה יש מקום לתרץ, שכל הדברים עושים בצורה שמוכח מיניה וביה שעושה לשם מצוות התורה, שהרי גוי אינו מכין כוס של אליהו או כסא של אליהו, והדבר שייך לסדר פסח או לברית המילה, ממילא אין בזה חשש של מכבד לדבר רוחני בעלמא, וכמו שנהוג לומר מכניסי רחמים ואין בזה משום מתפלל למלאך שמובא בראשונים דהוי קבלת אלקות. והטעם כמו שכתוב בספר עץ שתול מאמר ב פרק כח שמה שאנו מתפללים להם אינו מצד הכח שיש להם מצד עצמם, כי אם מצד השי"ת, וזהו היתר גמור, וכן משמע מלשון הפזמון וכו' מלשון שאמר חלו נא משמע שאין להם רשות לעשות דבר מעצמם כי אם מה שיחלו וישתדלו על ידי בקשתם ותחנתם מהשי"ת וכו', וזהו כבוד להשי"ת.

אבל יש מקום גדול לחלק, שבתפילה כל תפילתו היא שהוא יבקש מהשי"ת, ממילא אינו עושה ממנו ישות נפרד מהשי"ת, משא"כ כשמכבד למלאך בשעת המצות באיזה דבר יש לשאול, האם אין זה דומה כמי שמכבד לגוי שבא באמצע הסדר, או לבעל דמיון שסובר שרוח של איזה רוחני טמא בא, ומדמה שהרוח בא כדי שהמלאך הרע בעל כורחו יענה אמן, וסיבת הימצאותו כאן היא בשביל המצוה שעשה להשי"ת, והוא מכבדו בכוס או בכסא, וא"כ מ"ש מלאך קדוש שמכבד בשעת המצוה מלהבדיל מי שמכבד למלאך טמא שמדמה שבא להיות שם בשעה שעושה המצוה, דסוכ"ס בשניהם עושה מהם איזה ישות שראוי לכבדם, וכמו שאסור לשחוט לשמם בשעת הברית, כמו שמצינו בגמרא לאסור שחיטה למיכאל שר ישראל, ואיך שייך לומר שהשחיטה לשמו אפילו אינו מכווין לכבדו אסורה בהנאה, ושאר עבודות לשמו הייתכן שאפילו מכווין לכיבוד שרי? ומהאי קרא גופיה שפירש הרמב"ן דאיירי בזובח למלאך ג"כ מוכח דאין חילוק בין זביחה לזריקה, דהרי הרמב"ן מפרש שזובח לאלהים יחרם איירי בשוחטי למלאך, ואם כן כשמסיים הכתוב 'בלתי לה' לבדו' דילפינן מזה מקטר ומנסך (סנהדרין ס, ב) בעל כורחך צ"ל דגם כן בכלל האיסור כשעושה למלאך. ולכאורה שאר מיני כיבודים שלא ע"י ארבע עבודות נאסר בלאו, דלא מצינו לחלק בין מלאך מצד הקדושה או מצד הטומאה, שכל הרוחניים נקראים אלים או אלהים לפי רוב רובן של הראשונים, ואין בזה שום רמז שמדבר רק מדבר שכבר נעבד, וגם אם עושה בשעת תורה ותפילה דקדושה. וא"כ צ"ע כנ"ל.

ועכצ"ל דשאני כיבוד למלאך קדוש מתפילה לממליץ, דהא נהוג עלמא דלא כרמב"ן בדרשת תורת ה' תמימה שאוסר להתפלל שימליצו המלאכים; אבל וכי יעלה על הדעת דמהאי טעמא לא נקטינן כוותיה גם במה שכתב שמות כב, יט

בפסוק זובח לאלהים יחרם וז"ל, שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפצו שיהיו הם אמצעים להפיק להם רצון מאתו, וכאילו הזבחים לאל ולמשרתיו, על כן אמר בלתי לה' לבדו. עכ"ל.

וכן מוכח בהדיא לפי מה שכתב הרמב"ם בפרק א' של הל' ע"ז שטעו בימי אנוש שזהו רצון השי"ת, אם אחד מגלה דעתו מקודם שכל סיבת עבודתו למלאך היא מפני שהוא ישראל ורוצה בזה לעשות רצון השי"ת מ"מ חייב, ועכצ"ל כנ"ל. ויש תימה שבש"ת שם משמעון ח"ב יו"ד סי' ח מעיר למה אין איסור בכוס של אליהו מצד דרכי אמורי, כמו העורכים לגד שלחן. ומתרץ דלא נהוג האינדא לערוך לגד או לשר מיטה ושולחן או כוס, עיי"ש. וצע"ג, שלא העיר כלום אודות דין ד' עבודות, שבזה לא שייך לומר שלא נהוג כנ"ל. ובאמת מהרדב"ז הנ"ל משמע שבתקרובת הוה ליה לאסור בכל אופן, ובוודאי אם הוא בדרך של ד' עבודות. וצע"ג.

ג. ועוד קשה בספר מור וקציעה סי' ג שמתיר לבקש ממלאכים שמרוני עזרוני משום שמגלה דעתו מקודם שהם שלוחי השי"ת, ומהאי טעמא בסידור ר"י עמדין אומר שמיושב בדוחק אמירת תפילות למלאכים בליל שבת, ומצדד ליזהר באמירת ברכוני לשלום ולכוין שהוא בגדר ציווי ולא בקשה. וצ"ע, שהרבה ראשונים אומרים דעצם התפילה הוה כעבודה או קבלת אלוקות, עיי' רמב"ם בהקדמה לפיה"מ והובא בתו"ט בתחילת מסכת ע"ז, רמב"ן בראשית מו, א, מאירי סנהדרין סא, ב דאין לך קבלת אלוה יותר מזה. ואם כן כמו שאסור לכבד לכוכבים ומלאכים כשמדמה בלבו טעות של דור אנוש שהזכיר רמב"ם שע"י זה יכובד השי"ת, ואע"פ שאומר מקודם הנני מוכן ומזומן לעשות בזה נחת רוח להשי"ת, מפני שמכבד עבדיו, מאי שנא הכא. ועוד קשה אליבא דכל הנהו ראשונים ז"ל שמתירין בקשה להליץ להשי"ת וקיי"ל כוותייהו, מהו ההיתר לומר דברי שבח מקודם הבקשה שימליצו בעדו, כגון שאומר אלי הצדק עברו בשערים (נוסח שהובא במגן אבות להרשב"ץ ח"א פרק ד), למה לא נקרא קבלת אלוקותו עליו, שהרי רוצה לכנותם בשם זה ומכניע עצמו להם שמדבר להם בכבוד כדי שיקבלו דבריו וימליצו בעדו, ואפילו אם אומר שאר דברי שבח גם כן בכלל האיסור, כגון אבי אתה ילדתני ואפשר דתלוי במחלוקת ט"ז וש"ך ביו"ד סי' קמח ס"ק ג. וקשה על כמה נוסחאות שנזכר בתחילה דברי שבח עליהם¹¹, וצ"ע מה מועיל ההיתר מפני שמסיים בסוף

11 נוסח 'אמת פליאים בקשו עלינו' שחיבר ר' יואל הלוי תלמיד ר"ת, אבי הראב"ה, או נוסח פיוט האופן ביוצר של שבת שלפני ר"ה 'שאו לבבכם' שיש אומרים שחברו ר"י אור זרוע ונמצא בסידור של"ה ובסוף אוצר התפילות חלק שני, וכתוב שם 'בני מעלה בעוז גדולה מיכאל וגבריאל בעד עמכם שאו קולכם' וכו' [ועיי' במאמרו של הרב שלמה שפרכר 'הפולמוס על אמירת 'מכניסי רחמים' בישראל כרך ג תשנ"ז עמ' תשו ואילך, ובמאמרו של פרופ' שמחה עמנואל ב'המעין' תשרי תשנ"ח (נח, א) עמ' 5 ואילך. העורך י"ק].

דבריו שהם רק מליצים בעדו להשי"ת, אם בתחילת דבריו מכבדם, וכמה רגעים מותר להתחיל בתחילה בשבח, ואם שייך בעניין זה תוך כדי דיבור, והאיך שייך לחלק בין עבודה לתפילה, וצ"ע.

ד. ועוד קשה, דבספר כף אחת מהחיד"א סי' יב הובא בשם רבי יהודאי גאון ז"ל סגולה לעין הרע שיטבול שתי אצבעות בשמן ויטיף שתי טיפות בקערה על המים ובעוד שהוא מטיף יאמר בשם גבריאל בשם מיכאל בשם רפאל אני עושה זה, וכשם שאלו הטיפות נאבדים ומתבטלים במים כך יאבדו וכו'. וצ"ע למה אינו נקרא זורק לשם גבריאל? ואם נאמר שיש חילוק בין זורק בשם לזורק לשם, א"כ ה"ה בשוחט בשם שר של הר מותר, דדווקא לשם שר של הר אסור. והוא חידוש גדול, דהא בכל מקום **בשם** ה' משמעו או במצוותו או בבטחון בכוחו, וא"כ בשוחט בשם שר של ים, דהיינו שחושב שע"י שבוטח בכוחו של שר של ים בשעת השחיטה בזה מכריחו להביא רפואתו, אטו לא הוי בכלל האיסור? וא"כ בזורק שהוא מד' עבודות ג"כ הדין כנ"ל, וצ"ע ג.

טו. וגם יקשה דהרמב"ן פירש בהרבה מקומות וגם בעשרת הדברות שהמלאכים נקראים אלהים, ואחרים פירושו זולתי השי"ת, וכ"כ ברבינו בחיי שם שהמלאכים נקראים אלהים¹², ולפי זה כל צבא השמים הם בגדר זה ונאסר להזכיר שמם ולומר חמה וכדומה, וכ"ש לומר עליהם שהם נקראים אלהים או אליהו זכור לטוב, משום ושם אלהים אחרים לא תזכירו, ושם פירש הרמב"ן דדוקא מלאך הנעבד כבר ע"י גוים. וקשה, דמאי שנא פסוק זו מכל התורה, ובשלמא אלהי העמים שייך לומר ששייך לעם מיוחד, אבל אלהים אחרים שפירושו זולתי השי"ת - מאי שנא מלאך הנעבד מסתם מלאך? וי"ל דדווקא בנשבע בשם ע"ז יש חיוב מלקות שמראה שמוקירו, ולכן נשבע בשמו, ובאומר שמור לי בצד ע"ז פלונית יש ג"כ איסור שסכ"ס בית ע"ז מיוחד להוקיר שם ע"ז, משא"כ במזכיר איזה דבר רוחני שאין בהזכרת שמו רמז שמוקיר שמו מותר. ועוד קשה, דבנביא שמדבר בשם אלהים אחרים (דברים יח, כ) פירש הרמב"ן שיאמר ראיתי פעור כי הוא האלהים והוא מצוה שלא לאכול בשר חזיר, וכן אם יגיד בשמו כי כזה וכזה עתיד להיות, מאחר שיאמר כי הנעבד הוא הוא האומר ועושה גוזר ומקיים יומת בחנק. עכ"ל. וקשה כנ"ל, דכל צבא השמים נקראים אלהים, ומאי שנא בקרא זה דהכוונה דוקא לפעור, והאיך משמע מקרא זה שסובר שהוא האומר ועושה, שהרי כל צבא השמים נקראים אלהים, וא"כ בכל רואה ע"י איצטגונות איזה עניין שראוי לעשות הו"ל לחייב משום מדבר בשם אלהים אחרים!

12 ומביא מ"ש בספרי שאחרים הם לעובדיהם וכו', ומסיק והעיקר כי נקראו אחרים על שם שמקבלים כוחם מאחר דהיינו מהשי"ת.

טז. ומעניין לעניין בדברי הרמב"ן הנ"ל בשעיר לעזאזל שמסביר באריכות שהיו עובדים לאלהים אחרים הם המלאכים והם להם לריח ניחוח כמו נגרומנסיא לשדים, וחולק על הרמב"ם בפה"מ באני מאמין יסוד החמישי, וכמו שהאריך הר"ן בדרוש ד שאין שייכות בין עליונים ותחתונים ואין בעליונים עניין רצון כלל, ועיין בריקאנטי שהאריך בשיטת הרמב"ן, וגם ברשב"א תשובות החדשות מכת"י מכון מסורת ישראל ח"ט סי' קסה כתב שכל הגוים מתנהגים ע"י שר הממונה מהמלך דהיינו הכוכב, וכשרוצים איזה ענין עובדים לו, עיי"ש. ולכאורה קשה, דהרמב"ם הלכות ע"ז פ"ב הלכה ו אומר כל המודה בעבודה זרה שהיא אמת אע"פ שלא עבדה הרי זה מחרף ומגדף את השם הנכבד והנורא, ועיי"ש ביד הקטנה בהגהות מנחת עני פ"ב ה"ו, ובמשכיל לדוד תחילת פרשת ראה וסרתם ועבדתם. וקשה, דאטו אם חושב שהשי"ת מנהיג העולם רק חושב כדור אנוש שהשי"ת רוצה בכך וכדומה האם אינו נכלל במודה בעבודה זרה, וא"כ האיך שייך לומר שמועיל עבודתו להפיק רצונו - אם חייב מיתה על מעשה זה! וע"כ צ"ל שדווקא בסובר שח"ו מסר הקב"ה הנהגתו לגמרי לנעבד זו, עפ"ל. ולכאורה זהו המחלוקת הכי גדולה בעולם בין הרמב"ם והרמב"ן. אבל אפשר ליישב דאין נקרא מודה בע"ז אם יודע שאינו טוב לו באמת, וכמ"ש בספורנו ויקרא יז, ז שהשדים אם מקריב להם דם יקנה אהבתם וכו' והשי"ת הרחיק את עמו מרדוף אחרי ערב בלתי מועיל בהיותם מזיקים באמת, והשדים דינם כדבר הנעבד. וא"כ למה לא נכלל במודה בע"ז? ועכצ"ל כנ"ל, וא"כ ה"ה בצבא השמים!

ומצוה גדולה ליישב מנהגי ישראל אשר יסודתן בהררי קודש. והשי"ת יאיר עינינו בתורתו.

מנהג שאין בו שורש ולא טעם אין דין מנהג לו, אלא אם כן נתלה באיזה צד של צורך מצוה, או [שהוא] מורה מוסר וגמילת חסד, או [מונע] חשש איסור או כיעור או קלקול. ומ"מ כל שהוא מנהג קדמונים ותיקים מעמידן אותו אף לקולא, הואיל ואין שם איסור... אבל מנהג שאין לו ראיה מן התורה, ר"ל שאינו נתלה בשום ענין, אינו אלא כטועה בשיקול הדעת. וכן העניין אצלי במנהג של התחסדות היוצא מכל גדר, אף על פי שהם מתחסדים בו התחסדות של תפלות, ומייחסים אותו לצורך מצוה. וזהו אצלי מה שאמרנו בירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) נשי דנהיגין דלא למעבד עובדא באפיקי שבתא, ר"ל כל מוצאי שבת, אינו מנהג, כלומר שאין זה אלא התחסדות ביתר מן הראוי ואין חוששין לו; עד דתיפני סדרא, כלומר עד שישלימו סדר מה שהורגל לומר בו במוצאי שבת, מנהג, כלומר אף על פי שיש בו תוספת יתר על המחוייב, ואסור לבטלו...

ספר מגן אבות למאירי סוף ענין כ